

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۴/۱۷

حق بشر بر منابع طبیعی، با تاکید بر رعایت عدالت بین نسلی در بهره برداری از منابع نفت و گاز

۸۱

دو فصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

دکتر احمد مومنی راد و همکار
حق بشر بر منابع طبیعی، با تاکید بر رعایت عدالت بین نسلی

دکتر احمد مومنی راد^{۱*}

مرضیه افتخاری^۲

۱. استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق نفت و گاز- دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

انسان همان گونه که حق استفاده و برخورداری از محیط زیست سالم را دارد، مسئولیت درست استفاده کردن از آن را نیز بر عهده دارد.

نفت مقوله ای صرفاً اقتصادی مانند صنعت و تجارت نیست که بتوان مسائل آن را در چارچوب نظریات اقتصادی حل و فصل کرد. اقتصاد نفت باید از دیدگاه منافع ملی یعنی منافع نسل فعلی و نسل های آینده بررسی شود. استفاده صحیح از منابع نفتی کشور به منظور افزایش طول عمر آنها و برخورداری نسل های آینده از این ذخایر خدادادی ایجاب می کند تا با اتخاذ روش هایی در جهت تولید صیانتی از مخازن تلاش شود. تولید صیانتی به معنای عدم برداشت از مخازن نفتی نیست بلکه به معنی به کارگیری روش هایی است که ضریب بازیافت نفت را افزایش دهد و بدین ترتیب ضمن برآوردن نیازهای نسل موجود، فرصت استفاده از ثروت های خدادادی و منابع طبیعی برای نسل های آتی نیز فراهم شود. این مقاله که با استفاده از روش کاربردی نگاشته شده است، سعی در پاسخ بدین سوال دارد که " تجلی حق بشر بر منابع طبیعی در صنعت نفت و گاز و مخصوصاً مقوله عدالت بین نسلی چیست؟ "

تولید صیانتی از میادین نفت و گاز برای رعایت عدالت بین نسلی از منظر حقوق بشر و همچنین جایگاه آن در معاهدات بین المللی، قوانین و برنامه های توسعه کشور موضوعات دیگری است که در این نگارش مورد مطالعه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: حق بشر بر محیط زیست، رعایت عدالت بین نسلی، تولید صیانتی، توسعه پایدار.

Email: momenirad@ut.ac.ir

* ایمیل نویسنده:

مقدمه

یکی از حقوق اولیه و مسلم هر انسان حق زندگی است. اگر محیطی که انسان در آن زندگی می کند آسیب ببیند، حق زندگی وی، کیفیت و شرایط آن و شخصیت و کرامت او نیز دچار مخاطره می شود. بنابراین حق زندگی و حق کرامت، مبنای حق بر داشتن محیط زیست سالم است.

در اعلامیه جهانی حقوق بشر و همچنین میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی و اجتماعی فرهنگی از حق بر داشتن محیط زیست سالم سخنی به میان نیامده است.

در اواخر قرن بیستم، همبستگی موضوعات حقوق بشری و محیط زیستی مورد توجه جهانی قرار گرفت و رویکردهای فعالان حقوق بشر و محیط زیست به یکدیگر نزدیک تر شد. این امر در بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد درباره انسان و محیط زیست معروف به بیانیه استکهلم که در سال ۱۹۷۲ در استکهلم سوئد برگزار شد، انعکاس یافته است. به نظر می رسد اولین سند بین المللی که از رابطه حفاظت محیط زیست، توسعه و حقوق بشر به صورت روشن سخن به میان آورده، همین اعلامیه استکهلمی باشد. جایگاه اعلامیه استکهلم در حوزه حقوق محیط زیست و به صورت ضمنی در حوزه توسعه، به مانند ارزش اعلامیه جهانی حقوق بشر در حوزه حقوق بشر و حقوق بنیادین است. (افتخارچهرمی، ۱۳۸۸، ص ۱۰)

به دنبال اعلامیه استکهلم، یک برنامه مداوم و مستمر، موسوم به "برنامه ملل متحد برای محیط زیست (یونپ)" طرح ریزی شد. یونپ همه ساله در روز جهانی محیط زیست، ضمن بیانیه هایی روند حفاظت و مدیریت محیط زیست را بررسی می کند. (عباسی، ۱۳۹۰، ص ۴۴۵)

در مقدمه پیش طرح سومین میثاق بین المللی حقوق بشر به نام حقوق همبستگی، محیط زیست به همراه صلح، توسعه و میراث مشترک بشریت به عنوان یکی از ارزش های مشترک جهانی شناخته شده است.^۲ در این میثاق، حق بر محیط زیست یکی از اشکال حرمت و حیثیت انسانی تلقی شده و مکمل حقوق بشر برای نسل حاضر و شرط تحقق آن برای نسل های آینده است و جرایم زیست محیطی، تخلفات و جرایم حقوق بشری را موجب می شود.

البته نسل سوم حقوق بشر با نسل های اول و دوم، یک تفاوت اساسی دارد و آن این است که محتوای نسل سوم هنوز به صورت اسناد حقوقی قراردادی در نیامده و تاکنون

نتوانسته از اعتبار حقوقی الزام آور به نحوی مشابه با نسل های اول و دوم برخوردار گردد. در واقع بر خلاف میثاق های حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی که در سال ۱۹۶۶ توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسید و سپس به صورت معاهده ای بین المللی درآمد، نسل سوم حقوق بشر اعلامیه ای است که در سال ۱۹۸۳ توسط مجمع عمومی به تصویب رسیده و به اعلامیه حقوق همبستگی معروف است.

اگر چه حق بشر بر محیط زیست هنوز به عرفی مسلم تبدیل نشده است، ولی حداقل حق اساسی بشری است که در بسیاری از اسناد حقوق بشر منطقه ای شناسایی و تاکید شده است.

نکته ای که باید بدان توجه داشت این است که هرگاه حقی برای انسان نسبت به چیزی پدید آید، در مقابل آن تکلیفی نیز خودنمایی خواهد کرد. به عبارت دیگر حق و تکلیف، دو روی یک سکه اند. اگر استفاده و بهره برداری از طبیعت و محیط زیست برای انسان به رسمیت شناخته شده، این حق تکلیفی نیز ایجاد می کند و آن این است که انسان وظیفه دارد به گونه ای از حق خود استفاده کند که به حقوق دیگران لطمه ای وارد نکند. (فیروزی، ۱۳۸۴، ص ۷۲) بنابراین تصرف انسان در طبیعت و محیط زیست، مطلق و نامحدود نیست. بلکه مقید به چارچوب هایی است که باید آن ها را رعایت کند. از جمله عدم اضرار به غیر، رعایت حقوق دیگران و حفظ حقوق نسل های آینده.

در تعریف های گوناگونی که برای توسعه پایدار ارائه شده، به مسئله عدالت بین نسلی توجه فراوان شده است. در گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه مشهور به آینده مشترک ما، توسعه پایدار "توسعه ای است که نیازهای کنونی ما را برآورده می سازد، بدون آنکه توانایی نسل های آینده را در ارضای نیازهای خود محدود یا ناممکن سازد." (عباسی، ۱۳۹۰، ص ۴۴۷)

بنابراین در توسعه پایدار دو مولفه مورد توجه قرار می گیرد:

- برآوردن نیازهای اساسی انسان ها
- توجه به حقوق نسل های آینده در برخورداری از منابع و امکانات زیست محیطی (افتخار جهرمی، ۱۳۸۸، ص ۲۱)

نظریه عدالت بین نسلی بر این امر مبتنی است که چه میزان از منابع طبیعی جهانی (تجدیدناپذیر) را نسل فعلی باید مصرف کند و چه مقدار از این منابع را باید برای نسل های بعد یا کسانی باقی گذارد که به هیچ وجه در تصمیم گیری های فعلی نقشی

ندارند.

یک روش نامناسب برای پاسخ این است که بگوییم ما هیچ تعهدی درباره نسل آینده برای تخصیص این منابع نداریم. (فراهانی فرد، ۱۳۸۶، ص ۱۳۵) اما دیدگاه معتدل و مطابق عدالت بین نسلی در استفاده از منابع تجدید شونده، معتقد است که به گونه ای از این منابع استفاده شود که نرخ تولید و افزایش آن بیش از نرخ استفاده از آن باشد تا ضمن برخورداری نسل فعلی از موهبت این نعمت ها، نسل های آینده نیز از آن محروم نشوند. زیرا استفاده نادرست از این منابع نیز آنها را به منابع پایان پذیر مبدل می سازد. (فراهانی فرد، ۱۳۸۶، ص ۱۵۲)

درباره چگونگی استفاده از منابع پایان پذیر با رعایت وضعیت بازار جهانی آن منبع، لازم است نسل های آینده را نیز در منافع آن شریک کرد. به طور مثال هر گاه قیمت جهانی نفت در دوره زمانی خاص بیش از متوسط بازدهی دیگر دارایی ها باشد، فروش آن و تبدیل به سرمایه گذاری در منابع تجدید شونده مناسب به نظر می رسد. همچنین توسعه دانش و تکنولوژی نیز بهترین منبعی است که منافع هر دو نسل را تأمین می کند.

۱. عدالت بین نسلی در اسناد بین المللی

در اعلامیه ملل متحد درباره انسان و محیط زیست (اعلامیه استکهلم) به مسئله عدالت بین نسلی توجه شده است.

اصل اول: انسان حقوقی بنیادی نسبت به آزادی، مساوات، شرایط مناسب و زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی با وقار و سعادت‌مندان را می دهد، دارد و مسئولیت حفظ و بهبود محیط زیست برای نسل حاضر و نسل های آینده را در بردارد...

اصل دوم: منابع طبیعی زمین شامل هوا، آب، خاک، گل ها و گیاهان و مخصوصا نمونه های مشخص اکوسیستم های طبیعی باید برای استفاده نسل های کنونی و آینده با برنامه ریزی دقیق و مدیریت مناسب محافظت شوند.

همچنین در بیانیه ریو (۱۹۹۲) پیرامون محیط زیست و توسعه می بینیم:

اصل ۳: حق توسعه باید به نحوی اعمال شود که متساویا نیازهای نسل کنونی و نسل های آینده را در زمینه توسعه و حفظ محیط زیست برآورده سازد.

اصل ۴: به منظور نیل به توسعه پایدار، حفاظت از محیط زیست جزء لاینفکی از فرآیند توسعه بوده و نمی تواند جدا از آن مدنظر قرار گیرد. همچنین در بند ۳ و ۶ بیانیه اجلاس جهانی توسعه پایدار (بیانیه ژوهانسبورگ، ۲۰۰۲)،

تلاش برای رعایت عدالت بین نسلی به عنوان یک هدف مقرر شده است. در اسناد یونسکو آمده است: "هر نسل باید منابع آب و هوا و خاک را خالص و بدون آلودگی، همانند زمانی که این منابع بر روی کره زمین بوده اند، حفظ کرده و برای نسل بعد باقی بگذارد." (فراهانی فرد، ۱۳۸۶)

۲. عدالت بین نسلی و حق بشر بر منابع طبیعی در اسلام

مطابق آموزش های قرآن کریم، حقوق محیط زیستی بشر، همزمان با خلقت و حضور انسان در محیط زیست به وسیله خالق متعال پیش بینی شده است. (مصفا، ۱۳۹۰، ص ۳۱۳) در مقابل حق استفاده ای که خداوند برای انسان در محیط زیست و طبیعت قائل شده است، وظیفه ای نیز بر عهده او گذاشته است که آن حفظ و حمایت و بهره برداری صحیح از محیط زیست است.

خداوند متعال ضمن تاکید بر اینکه نظام هستی بر اساس صلاح آفریده شده است در موارد متعددی از ایجاد فساد در این نظام نهی می کند^۲ در جای دیگری نیز پس از تجویز استفاده از رزق خداوند می فرماید: "در روی زمین فتنه و فساد نکند." "طبیعی است که استفاده نابخردانه از مواهب طبیعت و زیاده روی در بهره برداری از آن از موارد فساد در روی زمین خواهد بود. (صادقی، ۱۳۸۲، ص ۴۱)

اسلام همچنین به مقوله عدالت بین نسلی و رعایت حقوق نسل های آینده توجه ویژه ای نموده است. همانطور که احکام دین اسلام جهانی و جاودانه بوده، شامل انسان هایی که هنوز پا به عرصه وجود نگذاشته اند نیز می شود، برخورداری از مواهب طبیعی نیز در اسلام به یک نسل خاص اختصاص ندارد. یعنی افزون بر عدالت درون نسلی، عدالت بین نسلی نیز جایگاه خاص خود را دارد. بر این اساس هر گونه استفاده و بهره برداری از منابع طبیعی که به تهی سازی منابع پایان پذیر یا تخریب منابع تجدیدپذیر بینجامد یا سبب آلوده سازی محیط زیست شود، بر اساس قاعده لاضرر ممنوع و وظیفه دولت است که از آن جلوگیری کند و خود نیز از داشتن چنین سیاستی بپرهیزد.

امام صادق (ع) در پاسخ سوالی راجع به زمین های عراق فرمودند:

"هو لجمیع المسلمین، لمن هو الیوم و لمن یدخل فی الاسلام بعد الیوم و لمن لم یخلق"
"این زمین ها برای تمام مسلمانان است، اعم از کسانی که امروز مسلمان هستند و یا روزهای بعد مسلمان خواهند شد و نیز کسانی که در روزهای آینده متولد خواهند شد."
(عسکری، ۱۳۹۱، ص ۶۹)

این روایت به روشنی بر مراعات حق نسل های آتی از منابع طبیعی تاکید کرده و بر توجه و احترام به عدالت بین نسلی و تلاش جهت تحقق آن دلالت می کند.

۳. تولید صیانتی از منابع نفت و گاز و نقش آن در رعایت عدالت بین نسلی

حجم نفت در جا در مخازن نفتی کشور ما بسیار عظیم است اما ساختار طبیعی مخازن نفتی چنان است که فقط درصدی از آن را می توان استخراج کرد. از سوی دیگر با افزایش عمر مخزن و کاهش فشار طبیعی آن و یا بروز مشکلات عملیاتی، میزان تولید افت می کند. بنابراین مهم ترین مسئله ای که منافع ملی را تهدید می کند این است که نتوانیم به میزانی که وضعیت طبیعی مخازن و روش های شناخته شده مهندسی اجازه می دهد از نفت درجا استفاده کنیم و یا اینکه از چنان روش هایی در استخراج نفت استفاده کنیم که حجم قابل ملاحظه ای از نفت درجا محبوس بماند.

تولید صیانتی یعنی برداشت متعادل و متناسب از میدان نفتی به نحوی که بتوان در طول عمر میدان حداکثر میزان برداشت را داشت (شیروی، ۱۳۹۳، ص ۴۷۶) و از طرف دیگر منافع نسل های آینده نیز در استفاده از این منابع را در نظر داشت.

مخازن بزرگ و اصلی کشور اکنون یا نیمه عمر خود را پشت سر گذاشته اند یا در حال سپری نمودن آن هستند لذا از چند سال گذشته نرخ تولید نفت خام کشور کاهش پیدا کرده است. به عنوان نمونه میزان و نرخ تولید از مخازن اصلی کشور مانند گچساران، مارون، اهواز و احتمالا بی بی حکیمه نیز نگران کننده است. (تحلیلی بر بخش بالادستی گزارش وزارت نفت، ۱۳۸۱) این در حالی است که بر اساس سند چشم انداز، صنعت نفت نه تنها بایستی از افت تولید جلوگیری نماید بلکه باید سالانه سطح تولید را افزایش دهد. بنابراین باید به دنبال راهکارهایی برای افزایش تولید بود افزایش ضریب بازیافت یکی از مهم ترین ابزارهای تأمین منافع ملی در بهره برداری از مخازن نفتی و افزایش نرخ تولید است. روش های مهم به کار رفته جهت افزایش ضریب بازیافت عبارتند از: تزریق گاز، تزریق آب، تزریق متناوب گاز و آب، روش حرارتی، حفر چاه های افقی و استفاده از روش میکروبی. به جز تزریق سیالات به مخازن، دیگر روش ها در مرحله آزمایشگاهی هستند. همچنین افزایش ضریب بازیافت از طریق تزریق گاز در مقایسه با تزریق آب، روش رایج تری است. در این روش گاز طبیعی پس از جداسازی مایعات گازی^۵ از طریق خط لوله به حوزه نفتی مورد نظر ارسال گردیده و در آنجا از طریق چاه های حفاری شده به منظور تزریق به مخزن نفتی تزریق می گردد.

تزریق گاز به میزان کافی به میادین نفتی تأمین کننده منافع ملی است. زیرا موجب می شود علاوه بر بازیافت میلیاردها بشکه از نفت درجا، چندین تریلیون متر مکعب گاز برای استفاده نسل های آینده ذخیره سازی شود. همچنین هم از لحاظ صیانت از منابع هیدروکربوری کشور و هم از لحاظ قابلیت افزایش تولید در کوتاه مدت و هم از لحاظ اقتصادی، موضوع افزایش ضریب بازیافت تولید از میادین نفتی نسبت به توسعه میادین جدید در اولویت است. البته توسعه میادین جدید مشترک با کشورهای دیگر در هر صورت باید جزء اولویت ها باشد. در محاسبه درآمدها نیز علاوه بر مدنظر قرار دادن ارزش پولی حجم نفت اضافی ناشی از تزریق گاز می توان حدود ۷۰ الی ۸۰ درصد کل مقادیر گازهای تزریق شده در مدت طرح را به عنوان درآمد لحاظ نمود زیرا پس از پایان عمر مخزن نفت، گازهای تزریق شده دوباره قابل استحصال خواهد بود و تنها قسمتی از کل حجم گازی که تزریق شده و غیر قابل استحصال است جزء هزینه های طرح به شمار می رود. نکته دیگری که حائز اهمیت است این است که در طرح های تزریق گاز در مواقعی که گاز خشک به مخزن تزریق می شود، گاز استحصالی پس از پایان عمر مخزن دارای ارزش حرارتی بالاتری نسبت به گاز تزریقی خواهد بود. دلیل این امر همراهی سایر هیدروکربورهای سنگین تر با اجزای مولکولی گاز خشک است. (ادیبی، ۱۳۸۴، ص ۴۷)

البته این نکته را باید در نظر گرفت که پروژه های تزریق ممکن است بسیار هزینه بر باشد. به ویژه در مواقعی که افزایش تولید بعد از عملیات تزریق در دراز مدت امکان پذیر باشد و برگشت سرمایه اولیه نیازمند زمان طولانی تری باشد، علاقه چندانی در سرمایه گذار خارجی بر نمی انگیزد. لذا معمولاً تأمین اعتبار مورد نیاز باید از منابع داخلی صورت پذیرد اما این هزینه ها در قبال رعایت حق نسل های آینده در بهره برداری از منابع طبیعی که بسیار در اولویت است، ضروری است.

نکته دیگری که باید بدان توجه داشت، این است که اعطای مراحل اکتشاف و استخراج و بهره برداری از یک میدان نفتی به پیمانکار واحد، می تواند تولید صیانتی را در معرض خطر قرار دهد، به خصوص اگر منافع پیمانکار در میدان کوتاه مدت باشد. (شیروی، ۱۳۹۳، ص ۳۴۴)

و اما نکته آخر اینکه بحث عدالت بین نسلی بیشتر متوجه دولت هاست و نه پیمانکاران و کارگزاران بخش خصوصی. زیرا بنگاه های خصوصی به دنبال حداکثر کردن مطلوبیت و سود خویش هستند و ملاحظات بین نسلی از نظر آنها تنها جنبه اخلاقی دارد. از طرف دیگر قراردادهای بیع متقابل برای توسعه میادین نفتی و افزایش ضریب بازیافت معمولاً با

محدودیت مدت قرارداد ۷ تا ۱۰ ساله مواجه هستند. در چنین وضعیتی تمایل شرکت‌های خصوصی که تأمین کننده سرمایه اند، این است که از چنان روش هایی برای بهره برداری از میادین استفاده کنند که در حداقل زمان، حداکثر بازیافت را نتیجه دهد و لذا این دولت ها هستند که وظیفه دارند از منافع نسل های آتی حمایت و حفاظت نمایند. این حفاظت از طریق درج رعایت اصل حاکمیت ملی در قراردادهای بیع متقابل به نحوی که از دیدگاه حقوقی بتوان فعالیت شرکت های نفتی طرف قرارداد را تحت نظر داشت و عنداللزوم مجازات های متناسبی را برای عدم رعایت موازین تولید صیانتی از میادین اعمال کرد و حتی در صورتی که منافع ملی ایجاب کند بتوان قراردادهای منعقد شده با آنها را فسخ کرد، امکان پذیر است.

۴. تولید صیانتی از منابع نفت و گاز و عدالت بین نسلی در قوانین و مقررات ایران

الف- برنامه های توسعه

یکی از سیاست های کلی نظام در بخش صنعت نفت و گاز، افزایش ظرفیت تولید صیانت شده نفت، متناسب با ذخایر موجود است. در بند ب ماده ۱۴ برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران به شرکت ملی نفت ایران با رعایت ۸ شرط اجازه انعقاد قراردادهای اکتشافی و توسعه میادین داده شده است که شرط ششم عبارت است از: " تضمین برداشت صیانتی از مخازن نفت و گاز در طول دوره قرارداد." در بند الف ماده ۱۲۵ قانون برنامه پنجم توسعه نیز اشاره شده که وزارت نفت باید در برنامه های خود افزایش تولید صیانت شده را مد نظر قرار دهد. همچنین در ماده ۱۳۰ قانون برنامه پنجم آمده است: " به منظور افزایش ضریب بازیافت مخازن کشور در طول برنامه به میزان یک درصد (۱٪)، وزارت نفت موظف است طی سال اول برنامه، برنامه جامع صیانتی و ازدیاد برداشت از مخازن هیدروکربوری را با رعایت اولویت بندی مخازن به تفکیک نواحی خشکی و مناطق دریایی تهیه و برای حسن اجرای آن اقدامات لازم را به عمل آورد."^۷ نکته ای که در برنامه ریزی های توسعه تولید نفت باید مدنظر داشت، این است که ابتدا باید از ذخایر نفت خام کشور به نحو دقیق اطلاع حاصل کرد و سپس بر اساس آن، امکان حفظ یا بالابردن سقف تولید را بررسی نمود نه آنکه رسیدن به سقف تولید معینی در روز را بدون توجه به میزان واقعی ذخایر نفت خام کشور هدف قرار داد. متأسفانه در عمل بدون توجه به میزان ذخایر واقعی و بدون توجه به ابعاد فنی، رقم تولید در سال

۱۴۰۰ (پایان دوره سند چشم انداز بیست ساله) به ۶/۵ میلیون بشکه در روز بالغ گردیده است.^۸ یکی دیگر از سیاست گذاری های کلان نفتی که به نظر میرسد منافع ملی در آن به دقت ملاحظه نشده است، سیاست افزایش یا حفظ سهم ایران در بازار جهانی نفت و همچنین تقویت جایگاه کشورمان در اوپک است. به طوری که پیش بینی شده ایران به عنوان دومین تولیدکننده نفت در مجموع کشورهای عضو اوپک، می بایست حدود ۱۲ درصد از کل افزایش تقاضای جهانی نفت را طی سال های آینده تأمین کند.^۹ در حالی که به جای پیش بینی افزایش تولید، هدف سیاست گذاران باید این باشد که منافع ملی یعنی منافع نسل فعلی و نسل های آینده را با چه میزانی از تولید می توان نامین کرد. به عبارت دیگر هدف اصلی باید تولید صیانتی از منابع نفت و گاز باشد نه افزایش بی رویه تولید بدون در نظر گرفتن اصول صیانتی و حداکثر نرخ بهینه برداشت از مخزن.

ب- سایر قوانین و مقررات

در اصل ۵۰ قانون اساسی ایران به مسئله محیط زیست و عدالت بین نسلی پرداخته شده است. طبق این اصل: "در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است."^{۱۰} علاوه بر اصل ۵۰ قانون اساسی که صراحتاً به مسئله محیط زیست توجه دارد، اصول دیگر قانون اساسی مثل اصل ۴۵ درباره مدیریت انفال و ثروت های عمومی نیز از جمله مواردی است که با محیط زیست پیوند دارد.

در بند ۷ ماده ۱ قانون نفت ۱۳۶۶ با اصلاحات ۱۳۹۰، تولید صیانتی تعریف شده است: "تولید صیانت شده از منابع نفت: کلیه عملیاتی که منجر به برداشت بهینه و حداکثری ارزش اقتصادی تولید از منابع نفتی کشور در طول عمر منابع مذکور می شود و باعث جلوگیری از اتلاف ذخایر در چرخه تولید نفت بر اساس سیاست های مصوب می گردد."^{۱۱}

همچنین در بند ۲ ماده ۷ همین قانون یکی از وظایف هیات عالی نظارت بر منابع نفتی "بررسی و ارزیابی اجرای سیاست های راهبردی و برنامه های مصوب وزارت نفت در فرآیند صیانت از منابع نفت و گاز به منظور برداشت بهینه و حداکثری ارزش افزوده اقتصادی از منابع مذکور" عنوان شده است.^{۱۱}

نتیجه گیری

تردیدی نیست که بهره مندی از محیط زیست سالم، حق مسلم بشریت است. حقی که مرز جغرافیایی نمی شناسد و به نسل های موجود محدود نمی شود. حقی که خواه از لابه لای حقوق بنیادین بشری و خواه به عنوان یک حق بنیادین مستقل و جدید، اتخاذ برخی اقدامات از سوی دولت را جهت تأمین استیفای کامل آن ضروری می نماید زیرا بدون توجه به محیط زیست، حقوق بشر نمیتواند به طور کامل درک و اجرا شود. از سوی دیگر توجه به این نکته ضروری است که رفاه دوره فعلی ما ناشی از ثروتی است که از گذشته به ارث برده ایم. ما نیز باید ثروت موجود را به نسل های آینده منتقل کنیم و این یعنی توسعه پایدار. بر همین اساس توسعه پایدار بیانگر توسعه ای است که نیازهای فعلی انسان ها را برآورده سازد و در عین حال توان نسل های آینده را در برآوردن نیازهایشان کاهش ندهد. برخی از منابع طبیعی مانند نفت و گاز منابع تجدیدناپذیر هستند. لذا هرگونه استفاده ای که توسط نسل فعلی صورت گیرد، باعث می شود تا مقدار این منابع برای نسل های آتی کاهش یابد. این در حالی است که منابع انرژی تجدیدناپذیر یک مقوله بین نسلی است، در نتیجه لازم است که کاهش این نوع دارایی به صورت دیگر جبران شود. بهترین گزینه برای حفظ سطح مصرف برای نسل های آینده و به تعبیری برقراری عدالت بین نسلی، توجه ویژه به تولید صیانتی از مخازن نفت و گاز است. امید است مسئولان کشور بیش از گذشته در حفظ و صیانت از منابع نفت و گاز کشور دقت کرده و سیاست گذاری خود را مطابق با تولید صیانتی تنظیم کنند.

۹۰

دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

سال چهارم، شماره هشتم، بهار و تابستان ۱۳۹۴

یادداشت‌ها

1. UNEP(United National Environment Program)

۲. مقدمه پیش طرح سومین میثاق بین المللی حقوق بشر به نام حقوق همبستگی. مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۲۸۹۱
۳. ولا تفسدوا فی الارض بعد اصلاحها. اعراف / ۶۵
۴. و لا تعثوا فی الارض مفسدین. بقره / ۰۶

5. condensate

۶. سیاست های کلی جمهوری اسلامی در موضوعات امنیت اقتصادی، انرژی، منابع آب، بخش معدن، منابع طبیعی و بخش حمل و نقل، مصوب ۱۱/۳ / ۹۷۳۱ مقام معظم رهبری
۷. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰). مصوب ۹۸۳۱/۰۱/۵۱ ماده ۱۳
۸. نفت و توسعه، گزارش اهم فعالیت های وزارت نفت ۰۸-۷۶۳۱، اداره کل روابط عمومی وزارت نفت، شهریور ۱۸۳۱
۹. نفت و توسعه، گزارش اهم فعالیت های وزارت نفت ۰۸-۷۶۳۱، اداره کل روابط عمومی وزارت نفت، شهریور ۱۸۳۱
۱۰. قانون نفت. مصوب ۶۶۳۱ با اصلاحات ۱۳۹۰. ماده ۱ بند (۷)
۱۱. قانون نفت. مصوب ۶۶۳۱ با اصلاحات ۱۳۹۰. ماده ۷ بند (۲)

۹۱

دوفصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

دکتر احمد مومنی راد و همکار
حقوق بشر بر منابع طبیعی، با تأکید بر رعایت عدالت بین نسلی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- قانون اساسی
- قانون نفت مصوب ۱۳۶۶ با اصلاحات ۱۳۹۰
- قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
- (۱۳۸۸)، «تحقیقات: اهمیت و ضرورت تعیین رابطه مالی دولت و شرکت ملی نفت ایران»، *مجله اقتصاد انرژی*، شماره ۱۲۲ و ۱۲۳.
- (۱۳۸۱)، «ضرورت تزریق گاز به میدان های نفتی، تحلیلی بر بخش بالادستی گزارش وزارت نفت تحت عنوان (نفت و توسعه- گزارش اهم فعالیت های وزارت نفت ۱۳۷۶-۱۳۷۹)»، *مجله مجلس و راهبرد*، شماره ۳۴.
- ادیبی، سیامک؛ احمدخانی، علیرضا (۱۳۸۴)، «ارزیابی اقتصادی پروژه های تزریق گاز به مخازن نفتی در کشور»، *مجله اقتصاد انرژی*، شماره ۴.
- افتخار جهرمی، گودرز (۱۳۸۸)، «حقوق بشر، محیط زیست و توسعه پایدار»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۵۰.
- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳)، *حقوق نفت و گاز*، تهران: انتشارات میزان، چاپ دوم.
- صادقی، حسین؛ فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۲)، « محیط زیست از منظر دین و اقتصاد»، *اقتصاد اسلامی*، شماره ۱۰
- عباسی، بیژن (۱۳۹۰)، *حقوق بشر و آزادی های بنیادین*، تهران: نشر دادگستر، چاپ اول
- عسکری، محمدمهدی؛ توحیدی نیا، ابوالقاسم (۱۳۹۱)، « تنزیل عادلانه در بهره برداری از منابع طبیعی پایان پذیر»، *مطالعات اقتصادی اسلامی*، سال پنجم، شماره ۹.

- فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۶)، «عدالت بین نسلی در بهره برداری از منابع طبیعی»، *اقتصاد اسلامی*، شماره ۲۵.

- فیروزی، مهدی (۱۳۸۴)، «مبانی حق برخورداری از محیط زیست سالم در قرآن کریم»، *رواق اندیشه*، شماره ۴۳.

- مصفا، نسرین و دیگران (۱۳۹۰)، «رهیافت برنامه ریزی محیط زیست مبتنی بر حقوق بشر»، *فصلنامه حقوق*، شماره ۲۴.

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پرتال جامع علوم انساني